

آزادی اطلاعات و سناریوهای آینده مطبوعات

Freedom of information and scenarios of press's future

علی اکبر فرهنگی^۱ - تکتام عین‌الهی^۲ - علی اکبر فارحانی^۳ - توکتام اینولاهی^۴

Abstract: In today's world, freedom of information has known as a prerequisite of democracy and has titled as a democracy's oxygen. Experience has indicated that the right of access of people to information, to end up in variety of media's debates and increases the possibility of investigation of information's truth to be represented. So, it is necessary that the acquaintance of media's followers with content and mechanism of enforcement the right of access to information. Therefore, future studies as a novel knowledge can help experts this district until to determine principle obstacle of freedom of information, to trace a practical mechanisms of expansion and amplitude. In this essay, the futures of encounter freedom of information are analyzing in Iran's media. The original question of this study is, the investigation of conceivable future are in media to freedom of information. This research is an exploratory and data's of this study have been analyzed and compiled to procedure of analyzing of study includes assiduities are in media and freedom of information's district. This sample of statistical volume is ۶۵ persons who they have selected by snowball. In this study has discussed about the influence of economic, social, legal, political and technology factors on trends of Freedom of information. In view of this factor and investigation of index of pertaining to each one, four scenarios have been planned for freedom of information in Iran's press.

Keywords: *media, freedom of information and the right of access, future studies and planning scenario.*

چکیده: در دنیای معاصر، آزادی اطلاعات به عنوان لازمه دموکراسی شناخته شده و اکسیژن مردم سالاری لقب گرفته است. تجربه نشان داده است که حق دسترسی افراد به اطلاعات، به تنوع بیان های رسانه ای منجر شده، امکان بررسی صحت اخبار و اطلاعاتی را که به مردم ارائه می شوند افزایش می دهد. بنابراین، آشنایی اصحاب رسانه با محتوا و ساز و کارهای اعمال حق دسترسی به اطلاعات امری ضروری است. از این رو، آینده پژوهی به عنوان دانشی نوظهور خواهد توانست متخصصان حوزه رسانه و نویسندگان مطبوعات را یاری نماید تا ضمن مشخص نمودن موانع اصلی آزادی اطلاعات، سازوکارهای عملی بسط و گسترش آن را ترسیم نمایند. در این مقاله، با توجه به روندهای آزادی اطلاعات در کشور، با رویکرد آینده پژوهانه و به روش سناریو نویسی، آینده های مواجهه آزادی اطلاعات در مطبوعات ایران مورد تحلیل قرار می گیرند. سؤال اصلی این پژوهش، بررسی آینده های متصور برای آزادی اطلاعات در مطبوعات است. تحقیق مورد نظر، ترکیبی- اکتشافی است و داده های این مطالعه به روش تحلیل محتوا و پیمایش جمع آوری و تحلیل شده اند. جامعه آماری پژوهش، شامل فعالان در حوزه آزادی اطلاعات و رسانه است. حجم نمونه آماری تحقیق مورد نظر ۶۵ نفر است که به روش گلوله برفی انتخاب شده اند. در این تحقیق به تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، سیاسی و فناوری بر روند آزادی اطلاعات پرداخته شده است. با توجه به این عوامل و بررسی شاخص های مربوط به هر یک، چهار سناریو برای آزادی اطلاعات در مطبوعات ایران طراحی شده است. **کلمات کلیدی:** مطبوعات، اطلاعات، آزادی اطلاعات و حق دسترسی، آینده پژوهی، سناریوسازی

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

۲. دانشجوی دکتری مدیریت رسانه‌ای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات

۳. Ph.D in Media Management at Tehran University

۴. PhD Candidate in Media Management, Islamic Azad University, Olum va Tahghighat

حضور و گسترده‌ی رسانه در سپهر عمومی و انباشت و فوران نشانه‌ها و تصاویر رسانه‌ای در تمامی شئون زندگی و تولید و توزیع معانی، به رسانه‌ای شدن فرهنگ، سیاست و اجتماع منتهی شده است. به این معنا که در حال حاضر، رسانه‌ها صرفاً به عنوان یکی از نهادهای فرهنگی و اجتماعی و مؤثر بر دیگر قلمروها تلقی نمی‌شوند، بلکه فضا و چارچوبی فراهم می‌آورند که فرهنگ، سیاست و اجتماع در آن جریان می‌یابد. معنا سازی و تولید و اشاعه تصاویر و نشانه‌های رسانه‌ای، این پدیده را به مهم‌ترین متغیر شکل‌گیری تصورات ذهنی و تحولات نوظهور عینی تبدیل ساخته است؛ به گونه‌ای که تقسیم‌بندی‌ها و گونه‌سازی‌های تاریخی و اجتماعی عمدتاً حول محور ارتباطات و رسانه شکل می‌گیرد و نامگذاری برهه‌های زمانی چون دهکده جهانی، جامعه اطلاعاتی و شبکه‌ای و... بر بنیان‌ها و ویژگی‌های ارتباطی و رسانه‌ای صورت می‌گیرد (مهدی زاده، ۱۳۸۹: ۱۲).

از سوی دیگر، در دنیای معاصر، آزادی اطلاعات به عنوان لازمه دموکراسی مشارکتی شناخته شده و به دلیل کارکردهای مفیدش، اکسیژن مردم سالاری لقب گرفته است. زیرا اگر مردم ندانند که در جامعه آن‌ها چه می‌گذرد و اگر اعمال حاکمان و مدیران جامعه از آن‌ها پنهان باشد، در این صورت چگونه قادر خواهند بود در اداره امور جامعه نقش ایفا کرده و سهم مهمی داشته باشند (مندل، ۱۹۹۹).

شهروندان برخوردار از اطلاعات می‌توانند در باره زندگی سیاسی خود، به‌گزینه‌ها و انتخاب‌های بخردانه‌تری دست یازند. همچنین به کمک اطلاعات، بهتر می‌توانند به استدلال و ارزیابی آن‌ها بپردازند. بنابراین برخورداری از حق آزادی اطلاعات، ارتباط شهروندان با حکومت را بهینه می‌کند، بر امکانات شهروندان برای دستیابی به آگاهی اجتماعی و لاجرم فرصت انتخاب آن‌ها می‌افزاید، بنیان مستحکم‌تری را برای مشارکت عموم در موضوعات و فرایندهای سیاسی فراهم می‌کند و در نهایت افزایش مشارکت عموم در فرایندهای اجتماعی، حکومت را کارآمدتر و فسادراکنترل می‌کند (نمک دوست تهرانی، ۱۳۸۳: ۴۰).

در خصوص آزادی اطلاعات، شرایط و استلزامات آن در ایران، مطالعات مفیدی صورت گرفته است. این تحقیق نیز تلاش کرده تا از ماحصل نتایج آن بهره‌مند گردد. اما دلیل وجودی این مطالعه، نوعی آینده‌نگری درباره آزادی اطلاعات در مطبوعات است. تلاش برای ترسیم آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب آینده پژوهی ابزاری است که با توسل به آن می‌توان تلاشی معنادار جهت تعیین آینده‌های بدیل، خلق فرصت و اجتناب از اشتباه داشت. در این میان، سناریو پردازی یکی از روش‌های آینده پژوهی است که در شرایط ابهام آلود و عدم قطعیت به کار می‌رود. سناریو ترکیبی از روندها، اقدامات، تصورات و رویدادهاست. (لیندگرن، ۱۳۹۰: ۳۶).

به این ترتیب، این مطالعه در تلاش است تا رویدادها را با گردآوری اطلاعاتی از منابع مختلف توصیف نماید و این توصیف به صورت ترسیم آینده‌های پیش روی مطبوعات در مواجهه با آزادی اطلاعات بر

اساس مستندات و روندهای موجود در افق زمانی ۱۲ ساله است. برخی از سوالاتی که در طول تحقیق با آن‌ها روبه‌رو خواهیم بود عبارت است از: مهم‌ترین ابعاد و شاخص‌های آزادی اطلاعات کدامند؟ پیش‌ران‌های اصلی و روندهای مهمی که می‌توانند آزادی اطلاعات را تحت تأثیر قرار دهند چه خواهد بود؟ با توجه به روندها و پیش‌ران‌ها، چه آینده‌هایی برای آزادی اطلاعات در مطبوعات می‌توان متصور بود؟ این پژوهش برآن است تا به این پرسش پاسخ دهد که: «آینده‌های متصور برای آزادی اطلاعات در مطبوعات کدام است»؟

در این راستا بایستی به این سؤالات فرعی نیز پاسخ داد که:

- ۱- با توجه به ماهیت آزادی اطلاعات، روندها و پیش‌ران‌ها، چه سناریوهایی برای آزادی اطلاعات در مطبوعات می‌توان متصور بود؟
- ۲- ویژگی‌های هر یک از سناریوهای ممکن چیست؟
- ۳- کدام سناریو احتمال وقوع بیشتری دارد؟

بیان مسأله

اگر چه امروزه رسانه‌های دیجیتالی به سرعت رشد کرده‌اند اما روزنامه‌ها همچنان به واسطه دسترسی آسان، قیمت ارزان و تشریح موضوعات مختلف، جایگاه خود را در میان مخاطبان حفظ کرده‌اند. آزادی اطلاعات به معنای جستجو، جمع‌آوری، انتقال، انتشار و دریافت آزادانه اخبار و عقاید است. از دهه ۱۹۸۰ به بعد، اقتدارگرایی در سطح جهانی دچار اضمحلال گردیده و ظهور دموکراسی‌های جدید منجر به وضع قوانین اساسی جدید شده‌اند که متضمن حمایت‌ها و ضمانت‌های خاصی درباره حق بر اطلاعات (اطلاع‌رسانی و اطلاع‌گیری) هستند. این قوانین به نوبه خود، وضع قوانین عادی خاص را در زمینه دسترسی به اطلاعات دولتی ضروری اعلام کرده‌اند (انصاری، ۱۳۸۷: ۱۴-۱۳).

در ایران سال ۱۳۸۳، لایحه بی‌تحت‌عنوان «لایحه انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» از طرف هیات دولت وقت به مجلس ارسال شد و در نهایت پس از ۴ سال بحث و بررسی، مجلس با اصلاحاتی اساسی در تاریخ ۸۷/۲/۲۵ و در زمان دولت نهم تصویب و جهت اظهار نظر به شورای نگهبان فرستاد. شورا با ذکر شش ایراد و یک تذکره، مصوبه مجلس را به آن بازگرداند تا پس از رفع ایرادات، مجدداً به شورا تقدیم شود. این قانون در سال ۱۳۸۸ به تصویب رسید و آن گونه که از محتوای آن برداشت می‌شود منظور از آزادی اطلاعات، آزادی دسترسی افراد جامعه به اطلاعات موجود در موسسات عمومی و برخی موسسات غیرعمومی است (کاوینی، ۱۳۹۱: ۹).

قانون فوق، به شهروندان ایرانی این امکان را می‌دهد که تحت شرایطی به اطلاعاتی که در اختیار نهادهای دولتی است دسترسی یابند. این امر، به آن‌ها فرصت می‌دهد که بر کار دولت نظارت داشته و به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند و از این رهگذر بر شفافیت و پاسخگویی دولت بیفزایند. در بررسی مواد قانون فوق ابهام و اشکالات گوناگونی در تعریف مفاهیم و محدودیت‌ها، ضمانت‌اجراها، آیین

رسیدگی و سایر موارد قابل مشاهده است. اما تصویب آن و به رسمیت شناختن این حق برای شهروندان ایرانی و تأکید بر ارائه اطلاعات و تصویب قانونی به منظور شناسایی حق شهروندان در دسترسی به اطلاعات در اختیار نهادهای دولتی، گامی مهم در راستای تضمین حقوق شهروندان، شفاف سازی و در نهایت حاکمیت مطلوب می باشد (ویژه، ۱۳۹۰: ۲۶۵).

بنابراین در بررسی آزادی اطلاعات، آینده پژوهی به عنوان دانشی نوظهور خواهد توانست متخصصان حوزه رسانه و نویسندگان مطبوعات را یاری نماید تا با استفاده از روش های متعدد، به ترسیم آینده آزادی اطلاعات تا سال ۱۴۰۴ پرداخته و راه کارهای مناسبی را ترسیم نمایند. این پژوهش در پی بررسی چگونگی آزادی اطلاعات در روزنامه های ایران ۱۴۰۴ است.

پیشینه تحقیق

در عرصه علوم اجتماعی و انسانی نمی توان تحقیقی را در خلاء انجام داد و به نتایج قابل قبول هم رسید. در این حیطه هر تحقیقی باید پایه های خود را بر تحقیقات پیشین استوار سازد تا با استناد بر یافته های این تحقیقات گام هایی به سمت شناخت مسأله بردارد (کیا، ۱۳۹۰: ۴۸).

با توجه به آن که پژوهش حاضر در بردارنده دوموضوع آینده پژوهی و آزادی اطلاعات در مطبوعات است، بنابراین سوابق مطالعاتی در دو بخش مجزا برای هر یک از دو موضوع بیان شده است. هر چند مطالعات مربوط به آزادی اطلاعات در مطبوعات و رسانه ها و آینده پژوهی در حوزه مطبوعات از جمله موضوعات جدیدی هستند که کمتر در مطالعات دانشگاهی به آن ها پرداخته شده است. با این حال، به برخی از مطالعات مربوط به آینده پژوهی در رسانه ها اشاره می شود:

تحقیقات داخلی

در ایران نخستین سند مطالعاتی آینده پژوهی پیرامون نقش رسانه، متعلق به پروژه ای با نام "نقش رسانه های گروهی در توسعه ملی ایرانیان" در رادیو و تلویزیون ملی ایران در سال ۱۳۵۳ توسط دکتر تهرانیان انجام شده است. طرح آینده نگاری در پژوهش "بررسی نقش رسانه ها در پشتیبانی توسعه ملی ایران" از دو روش دلفی و هنجاری استفاده کرده است. براساس ترکیبی از این دو گونه بود که سازمان رادیو تلویزیون ملی می توانست آینده خود را در زمینه های گوناگون فعالیتش پیش اندیشی کند و بیافریند (تهرانیان، ۱۳۵۳).

نخستین مطالعات و تحقیقات پیرامون آزادی اطلاعات، به همت "پروفسور کاظم معتمد نژاد" صورت گرفته است. کتاب "حقوق ارتباطات" یکی از اصلی ترین منابعی است که در زمینه آزادی اطلاعات به رشته تحریر در آمده است. "باقر انصاری"، از دیگر افرادی است که در زمینه آزادی اطلاعات، دارای تألیفات متعددی می باشد. وی در سال ۱۳۸۲، پیش نویس لایحه آزادی اطلاعات را تهیه کرد (به عنوان تهیه کننده).

تحقیقات خارجی

در سال ۱۹۹۷ در زمینه آینده پژوهی رسانه ها (روزنامه) و نگارش سناریو پژوهشی توسط لیند گرن و باند هولدر صورت گرفت. موضوع مدنظر روزنامه ها از این قرار بود که انجمن ناشران سوئد متوجه شدند افزایش سریع تقاضا برای اطلاعات الکترونیک، می تواند مشکلاتی بر سر راه شرکت های قدیمی ایجاد کند و در ادامه به ورود دیگر شرکت های رسانه ای به حیطه ی سنتی روزنامه ها، منجر شود. ترکیبی از دو عامل ترکیبی عدم قطعیت (تقاضا برای اطلاعات دیجیتالی و عرصه فناوری اطلاعات)، برای صنعت روزنامه، چهار سناریو درباره ی روزنامه های منطقه ای به دست داد (باند هولدر و لیند گرن، ۱۳۹۰: ۸۹-۸۸).

آینده پژوهشی در رسانه های نوین (چهار سناریو در افق ۲۰۱۵ میلادی) کتابی است که توسط وان لون نوشته و در ایران ترجمه و به چاپ رسیده است. در این کتاب، دورنمای جهانی رسانه ها تا سال ۲۰۱۵ میلادی ترسیم شده و چهار سناریو برای رسانه ها در نظر گرفته شده است (وان لون، ۱۳۸۹).

مفاهیم و مبانی نظری

مطبوعات: مطبوعات به نشریاتی گفته می شود که به شکل روزنامه، هفته نامه، ماهنامه، فصلنامه و... منتشر می شود. حوزه های فعالیت این نشریات عمدتاً فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و هنری و نظایر آن است (آقایی، ۱۳۸۰: ۱۹۰).

آزادی مطبوعات: آزادی مطبوعات در مجموعه آزادی های عمومی که به دو دسته «آزادی های شخصی» و «آزادی های فکری» تقسیم می شوند، جزء آزادی های فکری به شمار رفته و خود از مظاهر مهم آزادی عقیده و بیان به شمار می رود (معمد نژاد، ۱۳۸۸: ۱۶۰-۱۴۱).

آزادی اطلاعات: "آزادی اطلاعات"، آزادی دسترسی افراد جامعه به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی و برخی مؤسسات غیر عمومی است. منظور از حق دسترسی به اطلاعات یعنی این که هریک از اعضای جامعه بتواند تقاضای دسترسی به اطلاعاتی را داشته باشد که در یکی از مؤسسات نگهداری می شود و آن مؤسسه جز در موارد استثنایی واحصاء شده و مشخص، اطلاعات درخواستی را در اختیار متقاضی قرار دهد (انصاری، ۱۳۸۷: ۲۶-۱۳).

طبق تعریفی که در قطعنامه ی مجمع عمومی سازمان ملل ارائه شده است، آزادی اطلاعات، آزادی مطبوعات را نیز شامل می شود و حمایت حقوقی مورد نظر از این آزادی، تمام گذرگاه خبرها و اندیشه ها- از منشأ اصلی آن ها تا وصول به مخاطب نهایی - را در برمی گیرد (معمد نژاد، ۱۳۸۸: ۱۶۶-۱۶۵). لازم به ذکر است در پژوهش حاضر منظور از اطلاعات، آن دسته اطلاعاتی است که در نزد دولت نگهداری می شود.

مبانی آزادی اطلاعات: در یک دسته بندی می توان انواع دلایل و توجیهات ارائه شده برای حمایت از آزادی اطلاعات را به سیاسی، حقوقی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی طبقه بندی کرد. مبانی سیاسی

عبارتند از رفع نقائص آزادی بیان و مطبوعات، گسترده و مستمر ساختن مشارکت و نظارت مردمی و شفاف سازی حکومت.

مبنای حقوقی عبارتند از: تعلق اطلاعات به مردم، مسئول شناسی و پاسخگویی، خلاف قاعده بودن محرمانگی و مبارزه با فساد اداری. در مبنای اجتماعی آزادی اطلاعات به عنوان وسیله توانمند سازی یاد می شود. در مبنای فرهنگی حمایت از تولید مطرح است. از آن جایی که بسیاری از پژوهش های علمی، در برخی جوامع در دستگاه های دولتی انجام می شود و این داده ها با استفاده از کمک های مستقیم و غیر مستقیم دولت صورت می گیرد، بنابراین دسترسی آزادانه به این اطلاعات برای پیشرفت علم و نوآوری حیاتی است. در مبنای اقتصادی، مؤسسات بین المللی اعتباری خارجی، یکی از پیش شرط های اعطاء وام های بین المللی را پایبندی کشور متقاضی به شفافیت و آزادی اطلاعات قرار داده اند. (انصاری، ۱۳۸۸: ۳۲-۴۴).

عناصر تشکیل دهنده آزادی اطلاعات

برای آن که "آزادی اطلاعات" جنبه واقعی و موثر داشته باشد، باید بر ۴ اصل اساسی زیراستوار باشد: الف- دسترسی آزادانه به رویدادها، ب- جریان آزاد اطلاعات، پ- انتشار آزادانه اطلاعات، ت- آزادی دریافت اطلاعات: عناصر سه گانه فوق، در صورتی که مخاطبان پیام های وسایل ارتباط جمعی، از آزادی انتخاب محروم باشند و نتوانند از روزنامه ها، برنامه های رادیویی و تلویزیونی، فیلم های خبری و محتوای پایگاه های اطلاعاتی اینترنتی مورد علاقه خود استفاده کنند، بی نتیجه خواهند بود (معتمد نژاد، ۱۳۸۸: ۱۷۴-۱۷۰).

تأثیر آزادی اطلاعات بر فعالیت های رسانه ای

حق دسترسی به اطلاعات، تأثیر شگرفی بر فعالیت های رسانه ای به ویژه روزنامه نگاری دارد. برخی از این تأثیرات عبارتند از: الف- فراهم کردن زمینه روزنامه نگاری تحقیقاتی، ب- کمک به کاهش خودسانسوری در رسانه،

ج- فراهم کردن زمینه لازم برای روزنامه نگاری مدنی، د- فراهم کردن زمینه لازم برای تنوع و تکثر مطالب روزنامه (انصاری، ۱۳۹۱: ۳۸-۳۵).

آینده پژوهی: آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده های بالقوه و برنامه ریزی برای آن ها می پردازد. بعضی از روش های آینده پژوهانه، آماری و بعضی روش های تحلیلی است. سناریو سازی آمیزه ای از روش های آماری و شهودی است. شوارتز سناریو را این گونه تعریف می کند: "ابزاری برای نظم بخشیدن به ادراکات فرد در محیط های متفاوت آینده، که در آن، تصمیم فرد می تواند به درستی اجرا شود" (نپوری زاده، ۱۳۸۸: ۱۴۲).

گام های فرایند طراحی و توسعه سناریوها

۱- تحلیل مأموریت سازمان ۲- شناسایی حوزه ها و پارامترهای تأثیرگذار، ۳- طرح ریزی و تعریف پروژه، ۴- تجزیه و تحلیل گزینه های گرد آوری شده، ۵- تفسیر، تجسم و توسعه ی سناریوها، ۶- تجزیه و تحلیل پیامده و نتایج، ۷- تجزیه و تحلیل رویدادهای مزاحم، ۸- توسعه هسته ای راهبردی و سامانه های رصد تغییرات (نپوری زاده، ۱۳۸۸: ۱۵۴).

عناصر تشکیل دهنده آزادی اطلاعات

از آن جایی که در تحقیق مورد نظر، هدف محقق استفاده از آینده پژوهی و تکنیک سناریونویسی به عنوان یکی از روش های مطرح در آینده پژوهی است، بنابراین لازم است تا ابتدا عوامل کلیدی مؤثر بر آزادی اطلاعات شناسایی شوند. سپس روندها و پیشران های حاکم بر آینده آزادی اطلاعات تعیین گردند. یاد آوری است می شود دکتر معتمد نژاد در کتاب حقوق ارتباطات به عناصر تشکیل دهنده آزادی اطلاعات اشاره و محقق با استفاده از مصاحبه عمقی با خبرگان و کدگذاری باز به استخراج مفاهیم پرداخته است. مهم ترین شاخص های آزادی اطلاعات بر اساس عناصر تشکیل دهنده در جدول عنوان شده است.

دسترسی آزادانه به رویدادها (نرم افزار)	جریان آزاد اطلاعات (به عنوان ابزار انتقال اطلاعات) (سخت افزار)	انتشار آزادانه اطلاعات (نرم افزار)	آزادی دریافت اطلاعات (نرم افزار)
سیاست رسانه ای	ابزار انتقال اطلاعات	سیاست رسانه ای	سیاست رسانه ای
اعتماد به دولت	روزنامه نگار توانمند	فرهنگ آزادی اطلاعات	مطالبات مردمی
مطالبات مردمی	مطبوعات آزاد	مخاطب شناسی	فرهنگ آزادی اطلاعات
فرهنگ آزادی اطلاعات	رسانه حرفه ای	عوامل حقوقی	بروکراسی اداری
عوامل حقوقی	گردش اطلاعات	امنیت معیشتی	نظام سیاسی
امنیت معیشتی		نظام سیاسی	عوامل حقوقی
نظام سیاسی		بروکراسی اداری	توسعه ای بودن نگرش های دولتی
بروکراسی اداری		امنیت روانی	فرهنگ انتقادی
شفافیت در قوانین و مقررات		فرهنگ انتقادی	نظام رسانه ای
آزادی مشروط		آزادی مشروط	امنیت معیشتی
توسعه ای بودن نگرش دولتی		نظام رسانه ای	استقلال اقتصادی
نظام رسانه ای		استقلال اقتصادی	
استقلال اقتصادی			

روندهای آینده آزادی اطلاعات در مطبوعات

روند چیست؟ اولین گام در آینده پژوهی، کشف روندهایی است که هم اکنون در جریان هستند. روند عبارت است از تغییرات منظم، مستمر و یا دوره ای در طول یک بازه زمانی. تغییرات مذکور ممکن است به شکل کمی یا کیفی باشد. برای طراحی سناریو، ابتدا بایستی روندهای مسلط حوزه کاری را مشخص نماییم. سپس براساس روندهای طراحی شده، پیشران ها را مشخص نموده، عدم قطعیت ها را تعیین کنیم. در این تحقیق روندهای حاکم بر آزادی اطلاعات با استفاده از مصاحبه ها و خلاصه نمودن آن ها طی سه مرحله در پنج دسته کلی طبقه بندی گردید. این روندها عبارتند از:

روند سیاسی

- تداوم نظام رسانه ای حاکم بر جامعه و عدم حمایت دولت از نهادهای مدنی و سازمان های حرفه ای
- ادامه روند توسعه و سیاست های دولتی معطوف به آزادی اطلاعات و رفع محدودیت ها

روند حقوقی

- روند تکثر رسانه ها به لحاظ عددی بالا، مدیریت و مالکیت انحصاری و شبه انحصاری دولتی و یا سازمان های وابسته حکومتی
- حق ایجاد، عضویت و فعالیت در تشکل های صنفی و برخوردارگی از آموزش های تخصصی خبرنگاران
- عدم وجود یک نظام ارتباطی مدون و مکتوب بومی

اجتماعی-فرهنگی

- روند گسترش تنوع رسانه ها با هدف توسعه یافتگی جامعه از نظر کیفی
- روند افزایش پایبندی خبرنگاران به اخلاق حرفه ای
- روند افزایشی آگاهی شهروندان از تعریف آزادی اطلاعات و اجزا، مختصات و محدودیت های احتمالی

• اقتصادی

- روند انحصاری شدن مالکیت رسانه ها و تأمین منابع مالی آن ها توسط
- روند وابستگی بیشتر رسانه ها به منابع قدرت و ثروت و کاهش توان رقابت رسانه های مستقل با رسانه های دولتی
- کاهش امنیت شغلی و اقتصادی خبرنگاران با وضع قوانین مجازاتی سخت تر و تداوم روند تحریم ها

تخصصی- فناوری

- مشخص شدن اطلاعات مورد نیاز مخاطبان توسط متخصصین
- روند افزایشی مهارت و تخصص جمع آوری اطلاعات و شم روزنامه نگاری
- روند گسترشی استفاده از تکنولوژی های ارتباطی در رسانه ها و رشد خبرنگاران بصیر و توسعه گرا

سئوالات پژوهش

آینده های متصور برای آزادی اطلاعات در مطبوعات کدام است؟

در این راستا بایستی به این سئوالات فرعی نیز پاسخ داد که:

۱- با توجه به ماهیت آزادی اطلاعات، روندها و پیشران ها، چه سناریوهایی برای آزادی اطلاعات در مطبوعات می توان متصور بود؟

۲- ویژگی هریک از سناریوهای ممکن چیست و کدام سناریو احتمال وقوع بیشتری دارد؟

الگوی مفهومی تحقیق

با توجه به گام های معرفی شده در قسمت روش شناسی و مراحل تدوین سناریو، اکنون در این مرحله، ابتدا بایستی به آشکارسازی تصمیم پرداخت. پس از تدوین سئوالات اصلی که با تدوین سناریو به آن ها پاسخ می دهیم، در گام دوم بایستی اطلاعات مرتبط را جمع آوری نماییم که البته به این کار در متن مقاله پرداخته شده است. در مرحله سوم باید پیشران های کلیدی شناسایی گردد. نیروهای پیشران، به

نیروهایی گفته می شود که بر حوادث و رویدادها تأثیر گذارند (نیوری زاده، ۱۳۸۸: ۱۴۹-۱۴۷). با توجه به روندهایی که در قسمت قبل به آن ها اشاره شد، مهمترین پیشران ها در حوزه آزادی اطلاعات عبارتند از:

سیاست رسانه ای دولت، شرایط سیاسی ایران در جهان، برخوردهای سیاسی با رسانه، استقلال سیاسی رسانه	پیشران سیاسی
مدیریت و مالکیت رسانه ها، شفافیت قوانین و مقررات رسانه حقوق خبرنگاران، نحوه برخورد با جرائم رسانه ای	پیشران حقوقی
تنوع رسانه ها، سطح آگاهی شهروندان، کتمان گرایی در انتشار اطلاعات سازمان ها، مطالبات رسانه ای شهروندان	پیشران اجتماعی- فرهنگی
آگاهی ومهارت خبرنگاران، استفاده از تکنولوژی های ارتباطی	پیشران تخصصی- فناوری

پس از تعیین پیشران های کلیدی، بایستی به تعیین عدم قطعیت های بحرانی پرداخت. عدم قطعیت ها به وضعیت هایی از آینده اشاره دارد که تحقق یا عدم تحقق آن ها مورد پرسش است (رینگلند، ۱۹۹۸).

روش شناسی پژوهش

تحقیق مورد نظر از نوع ترکیبی اکتشافی است (کیفی- کمی). در تحقیق کیفی برای جمع آوری داده ها و تحلیل مطالب مصاحبه های عمقی خبرگان از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. بر این اساس دستور العمل کد گذاری باز بر مبنای موضوع و هدف، مفاهیم مورد نظر کد گذاری و استخراج شده است. در تحقیق کمی، روش پژوهش، پیمایشی از نوع توصیفی است. زیرا که در صدد بررسی دیدگاه های مخاطبین پیرامون آزادی اطلاعات از طریق تجزیه و تحلیل پاسخ به پرسش هایی است که بدین منظور تدوین شده اند. نتایج بدست آمده از پرسشنامه های عدم قطعیت ورودی لازم برای طراحی سناریوها را فراهم می نماید. بر پایه عدم قطعیت های کلیدی محورهای اصلی سناریو تعیین می گردد.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری تحقیق حاضر، به دو گروه قابل تقسیم هستند: نخست متخصصین و خبرگانی که در زمینه آزادی اطلاعات در مطبوعات از دانش کافی برخوردارند. این گروه شامل فعالان در حوزه آزادی اطلاعات و رسانه ها هستند که با مفاهیم و ادبیات مربوط به آزادی اطلاعات و رسانه به ویژه مطبوعات آشنا هستند. گروه دوم، دبیران و سردبیران گروه های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و تخصصی هستند

که دارای تجربه و سابقه فعالیت در سازمان های رسانه ای، به ویژه روزنامه می باشند. نمونه آماری در این پژوهش ۶۵ نفر است. نمونه آماری خبرگان ۱۲ نفر و نمونه آماری دبیران و سردبیران در حوزه های مورد نظر ۵۳ نفر می باشد. در این تحقیق از روش گلوله برفی به منظور شناسایی خبرگان، دبیران و سردبیران در گروه های یاد شده و نمونه آماری مناسب استفاده شده است. بخشی از اطلاعات جمع آوری شده در این پژوهش از طریق مطالعه و کاوش در متن مصاحبه ها، مقالات، کتب و پایان نامه ها و بخش دیگری وسیله پرسشنامه و تجزیه و تحلیل پاسخ ها بدست آمده است.

ابزار اندازه گیری و روایی و پایایی آن

ابزار اندازه گیری پرسشنامه محقق ساخته در مقیاس لیکرت است که با همکاری خبرگان داده ها جمع آوری شده اند. در تامین روایی پرسشنامه های مورد استفاده در این پژوهش، روایی محتوا و روایی سازه مدنظر است. روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی تاییدی انجام شده است. برای سنجش روایی محتوا از روش دلفی استفاده شده است. روایی آزمون از طریق اساتید و اهل فن مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این ارزیابی پرسشنامه اولیه مورد بازنگری قرار گرفت و پرسش نامه، نهایی و تأیید شد. همچنین در این تحقیق به منظور تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده و توسط نرم افزار ۱۹ اس پی اس اس انجام گردیده است. از آن جایی که مقدار بدست آمده آلفای کرونباخ برای همه متغیرهای تحقیق بالای ۰/۷ می باشد می توان گفت که پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

متغیر	شماره سوالات	جمع سوالات
عوامل سیاسی	۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸	۸
عوامل حقوقی	۹-۱۰-۱۱-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰	۱۲
عوامل اجتماعی-اقتصادی	۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۷	۷
عوامل تخصصی - فناوری	۲۸-۲۹-۳۰-۳۱-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵	۸
جمع		۳۵

تجزیه و تحلیل داده ها

برای پاسخگویی به سئوالات پژوهش و تجزیه و تحلیل داده های بدست آمده، از روش های آمار توصیفی شامل جدول توزیع فراوانی، درصد و نمودار استفاده شده است. همچنین در این پژوهش از استنباط آماری مربوط برای تجزیه و تحلیل داده ها و آزمون سئوالات بهره گرفته شده است. در مرحله اول نرمال بودن داده ها با استفاده از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفته است. در مرحله بعد ضریب همبستگی بین متغیرهای تحقیق و روایی سازه هر چهار متغیر و شاخص های منتج از آن ها با استفاده از آزمون تحلیل عاملی تاییدی بررسی و در نهایت با استفاده از تی تک نمونه ای و آزمون فریدمن سئوالات تحقیق سنجش شده است.

یافته های پژوهش

توصیفی

به منظور شناخت بهتر ماهیت جامعه ی مورد پژوهش ، قبل از تجزیه و تحلیل داده های آماری، لازم است این داده ها توصیف شود. در این تحقیق، ۲۳/۳ درصد پاسخ دهندگان تا ۳۰ سال، ۴۴/۶ بین ۳۱ تا ۴۰ سال ، ۱۲/۵ بین ۴۱ تا ۵۰ سال و ۱۹/۶ درصد بیشتر از ۵۰ سال سن دارند. ۳۹/۴ درصد پاسخ دهندگان لیسانس، ۴۴/۵ درصد فوق لیسانس و ۱۶/۱ درصد دارای تحصیلات دکتری می باشند. ۶۷/۹ درصد پاسخ دهندگان زیاد به موضوع و ۳۲/۱ درصد متوسط به موضوع آشنایی دارند. عوامل کلیدی تاثیر گذار بر آزادی اطلاعات با استفاده از مصاحبه عمقی با خبرگان و متخصصان حوزه های مورد نظر و به روش کدگذاری استخراج و در چهار گروه عوامل سیاسی، عوامل حقوقی، عوامل اجتماعی-اقتصادی و عوامل تخصصی-فناوری جای گرفت (در این مرحله از کدگذاری، پژوهشگر با توجه به آشنایی با اصطلاحات مرتبط با پژوهش و شناخت ادبیات توانسته است ارتباط میان مفاهیم راکشف و مقولات مناسبی را از دل مفاهیم بیرون آورد).

تبیینی

با استفاده از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف نتیجه می گیریم که تمامی متغیرهای تحقیق (عوامل سیاسی، حقوقی، اجتماعی-اقتصادی و فناوری-تخصصی) دارای توزیع نرمالی می باشند، سپس برای آزمون سئوالات تحقیق از روش های پارامتری استفاده می کنیم. در مرحله بعد به مقایسه میانگین متغیرهای تحقیق با مقدار حد وسط عدد ۳ می پردازیم. چون مقدار میانگین یک جامعه با یک عدد مقایسه می شود از آزمون تی تک نمونه ای استفاده می شود. در تمامی آزمون ها اگر مقدار سطح معنی

داری بزرگتر از سطح خطا (۰/۰۵) باشد H_0 را نتیجه گرفته و در صورتیکه سطح معنی داری کوچکتر از سطح خطا (۰/۰۵) باشد H_1 را نتیجه می گیریم.

متغیر	عوامل سیاسی	عوامل حقوقی	عوامل اجتماعی-اقتصادی	عوامل تخصصی-فناوری
معناداری دو طرفه	۰/۵۰۶	۰/۴۱۵	۰/۲۳۳	۰/۳۲۶

سؤال اول: اثر گذاری متغیرهای عوامل سیاسی به چه میزان بوده است؟

H_0 : میانگین امتیازات داده شده به متغیرهای عوامل سیاسی کوچکتر یا مساوی ۳ است.

$$H_0 : \mu \leq 3$$

$$H_1 : \mu > 3$$

H_1 : میانگین امتیازات داده شده به متغیرهای عوامل سیاسی بیشتر از ۳ است.

شاخص	نتیجه آزمون	میانگین	t	درجه آزادی	عدد معناداری (sig)	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد اختلاف	
							حد بالا	حد پایین
سوال ۱	رد	۳,۱۱	۰,۸۶۴	۵۵	۰,۳۹۱	۰,۱۰۷	-۰,۱۴	۰,۳۶
سوال ۲	قبول	۳,۷۳	۵,۸۰۶	۵۵	۰,۰۰۰	۰,۷۳۲	۰,۴۸	۰,۹۸
سوال ۳	رد	۳,۰۴	۰,۲۵۶	۵۵	۰,۷۹۹	۰,۰۳۶	-۰,۲۴	۰,۲۲
سوال ۴	رد	۲,۵۲	-۳,۲۹۴	۵۵	۰,۰۰۲	-۰,۴۸۲	-۰,۷۸	-۰,۱۹
سوال ۵	رد	۲,۷۹	-۱,۸۰۵	۵۵	۰,۰۷۷	-۰,۲۱۴	-۰,۴۵	۰,۰۲
سوال ۶	قبول	۳,۵۴	۳,۷۷۸	۵۵	۰,۰۰۰	۰,۵۳۶	۰,۲۵	۰,۸۲
سوال ۷	قبول	۳,۳۸	۲,۴۰۱	۵۵	۰,۰۲۰	۰,۳۷۵	۰,۰۶	۰,۶۹
سوال ۸	رد	۲,۶۶	-۲,۲۸۱	۵۵	۰,۰۲۱	-۰,۲۳۹	-۰,۶۲	-۰,۰۵

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون تک نمونه ای در حوزه عوامل سیاسی می توان نتیجه گرفت: نگرش سیاسی و سیاست رسانه ای، استفاده ابزاری از رسانه، وخامت شرایط سیاسی و سیاست زدگی مطبوعات از جمله عواملی هستند که در تحقق آزادی اطلاعات بسیار مؤثرند. با توجه به پاسخ های دریافتی چنین به نظر می رسد که روند نگرش سیاسی دولت به عدم ضرورت آزادی اطلاعات و نپذیرفتن هزینه های حاصله و نظام رسانه ای حاکم بر جامعه ادامه خواهد یافت. سیاست رسانه ای دولت تمرکز بیشتری یافته و جامعه در معرض آزادی اطلاعات محدود تری قرار خواهد گرفت. رویکرد دولت در محدودیت جمع آوری اطلاعات بوده و سیاست دولتی به سمت اسرار گرایی و کتمان گرایی سوق پیدا می کند، وخامت شرایط سیاسی با استمرار تحریم ها و فشارهای خارجی ادامه یافته و وابستگی مطبوعات به تعلقات حزبی، گروهی و گرایش های سیاسی بیشتر خواهد شد.

سئوال دوم: اثر گذاری متغیر های عوامل حقوقی به چه میزان بوده است؟

H_0 : میانگین امتیازات داده شده به متغیر های عوامل حقوقی کوچکتر یا مساوی ۳ است.

$$H_0 : \mu \leq 3$$

H_1 : میانگین امتیازات داده شده به متغیر های عوامل حقوقی بیشتر از ۳ است.

فاصله اطمینان ۹۵ درصد اختلاف		تفاوت میانگین	عدد معناداری (sig)	درجه آزادی	t	میانگین	نتیجه آزمون	شاخص
بالایی	پائینی							
۰.۳۸	-۰.۲۴	۰.۷۱	۰.۶۴۶	۵۵	۰.۴۶۲	۳.۰۷	رد	سوال ۹
-۰.۲۶	-۰.۷۴	-۰.۵۰۰	۰.۰۰۰	۵۵	-۰.۴۰۹۱	۲.۵۰	رد	سوال ۱۰
-۰.۰۵	-۰.۶۲	-۰.۳۳۹	۰.۰۲۱	۵۵	-۲.۳۸۱	۲.۶۶	رد	سوال ۱۱
۰.۳۷	-۰.۳۰	۰.۳۶	۰.۸۳۰	۵۵	۰.۲۱۶	۳.۰۴	رد	سوال ۱۲
۰.۸۸	۰.۴۴	۰.۶۶۱	۰.۰۰۰	۵۵	۰.۶۰۶۵	۳.۶۶	قول	سوال ۱۳
۱.۰۴	۰.۵۷	۰.۸۰۴	۰.۰۰۰	۵۵	۰.۶۸۱۴	۳.۸۰	قبول	سوال ۱۴
۰.۳۵	-۰.۲۸	۰.۳۶	۰.۸۲۱	۵۵	۰.۲۲۷	۳.۰۴	قبول	سوال ۱۵

سوال ۱۶	قبول	۳.۶۸	۵.۳۱۴	۵۵	۰.۰۰۰	۰.۶۷۹	۰.۴۲	۰.۹۳
سوال ۱۷	رد	۳.۲۳	۱.۸۶۰	۵۵	۰.۰۶۸	۰.۲۳۲	-۰.۰۲	۰.۴۸
سوال ۱۸	رد	۲.۴۸	-۴.۱۴۹	۵۵	۰.۰۰۰	-۰.۵۱۸	-۰.۷۷	-۰.۲۷
سوال ۱۹	رد	۳.۱۳	۱.۰۹۵	۵۵	۰.۲۷۸	۰.۱۲۵	-۰.۱۰	۰.۳۵
سوال ۲۰	رد	۳.۱۳	-۲.۸۳۶	۵۵	۰.۰۰۶	-۰.۳۵۷	-۰.۶۱	-۰.۱۰

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون تک نمونه ای شاخص های عوامل حقوقی می توان گفت فرض H_0 متغیرهای های ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۵ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ قابل قبول می باشد. در حوزه عوامل حقوقی می توان گفت: تکثر رسانه ای، برخورداری خبرنگاران و اصحاب رسانه از حق ایجاد، عضویت و فعالیت در تشکل های صنفی و آموزش تخصصی، دسترسی تمامی شهروندان به اطلاعات سازمان های دولتی، تفسیر سلیقه ای قوه قضائیه از قانون مطبوعات و تدوین نظام ارتباطی مدون و مکتوب بومی از جمله عوامل تأثیرگذار بر آزادی اطلاعات به شمار می آیند. با توجه به پاسخ های دریافتی به نظر می رسد روند محدود سازی حق جستجو و انتشار آزادانه اطلاعات، عدم افشای منابع خبری، حق آزادی بیان و قلم و تفسیر سلیقه ای از قانون مطبوعات کاهش خواهند یافت.

سؤال سوم: اثر گذاری متغیرهای عوامل اجتماعی-اقتصادی به چه میزان بوده است؟

H_0 : میانگین امتیازات داده شده به شاخص های عوامل اجتماعی-اقتصادی کوچکتر یا مساوی ۳ است.

$$H_0 : \mu \leq 3$$

H_1 : میانگین امتیازات داده شده به شاخص های عوامل اجتماعی-اقتصادی بزرگتر از ۳ است.

$$H_1 : \mu > 3$$

Test value=۳							نتیجه آزمون	شاخص
فاصله اطمینان ۹۵ درصد اختلاف		تفاوت میانگین	عدد معناداری (sig)	درجه آزادی	t	میانگین		
بالایی	پائینی							
۰.۹۴	۰.۴۵	۰.۶۹۶	۰.۰۰۰	۵۵	۵.۷۰۹	۳.۷۰	قبول	سوال ۲۱
۰.۸۳	۰.۲۸	۰.۵۵۴	۰.۰۰۰	۵۵	۴.۰۴۰	۳.۵۵	قبول	سوال ۲۲
۱.۱۰	۰.۶۸	۰.۸۹۱	۰.۰۰۰	۵۴	۸.۴۰۸	۳.۸۹	قبول	سوال ۲ ۳
۱.۲۶	۰.۸۲	۱.۰۲۶	۰.۰۰۰	۵۴	۹.۴۲۳	۴.۰۴	قبول	سوال ۲۴
۰.۴۰	-۰.۱۴	۰.۱۲۷	۰.۳۵۰	۵۴	۰.۹۴۳	۳.۱۳	رد	سوال ۲۵
۰.۱۴	-۰.۴۳	-۰.۱۴۵	۰.۳۰۶	۵۴	-۱.۰۳۳	۲.۸۵	رد	سوال ۲۶
۰.۶۷	۰.۱۳	۰.۴۰۰	۰.۰۰۵	۵۴	۲.۹۳۴	۳.۴۰	قبول	سوال ۲۷

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون تک نمونه ای شاخص های عوامل اجتماعی-اقتصادی می توان گفت فرض H_1 شاخص ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۷ قابل قبول است. همچنین از آزمون تک نمونه ای شاخص های عوامل اجتماعی-اقتصادی مشخص می شود که فرض H_0 شاخص های ۲۵ و ۲۶ قابل قبول می باشد. همان گونه که مشاهده می شود در حوزه اجتماعی- اقتصادی عوامل تأثیر گذار بر آزادی اطلاعات عبارتند از: گسترش تنوع رسانه ها، آگاهی شهروندان از تعریف آزادی اطلاعات و درک نتایج آن و انحصاری نبودن رسانه هادر دست دولت. به نظر می رسد با توجه به روندهای پیش بینی شده در حوزه اقتصادی- اجتماعی، با تداوم وضع قوانین مجازاتی سخت تر، امنیت شغلی و اقتصادی خبرنگاران کاهش یافته و وابستگی رسانه ها به منابع ثروت و قدرت بیشتر می شود. به علاوه روند گسترش تنوع رسانه ها با هدف توسعه یافتگی جامعه از نظر کیفی ادامه خواهد یافت.

سؤال چهارم: اثر گذاری متغیر های عوامل تخصصی- فناوری به چه میزان بوده است؟

H: میانگین امتیازات داده شده به شاخص های عوامل تخصصی- فن آوری کوچکتر یا مساوی ۳ است.

$$H_0: \mu \leq 3$$

H۱: میانگین امتیازات داده شده به شاخص های عوامل تخصصی- فن آوری بیشتر از ۳ است.

$$H_1: \mu > 3$$

Test value=۳							نتیجه آزمون	شاخص
فاصله اطمینان ۹۵ درصد اختلاف		تفاوت میانگین	عدد معناداری (sig)	درجه آزادی	t	میانگین		
بالایی	پائینی							
۰.۳	۰.۵۵	۰.۲۹۱	۰.۰۲۸	۵۴	۲,۲۵۷	۳,۲۹	قبول	سوال ۲۸
-۰.۳۴	۰.۲۶	-۰.۰۳۶	۰.۸۰۸	۵۴	-۰.۲۴۴	۲,۹۶	رد	سوال ۲۹
-۰.۴۹	۰.۱۳	-۰.۱۸۲	۰.۲۴۹	۵۴	-۱,۱۶۶	۲,۸۲	رد	سوال ۳۰
-۰.۴۱	۰.۱۹	-۰.۱۰۹	۰.۴۷۲	۵۴	-۰.۷۲۴	۲,۸۹	رد	سوال ۳۱
۰.۱۸	۰.۷۰	۰.۴۳۶	۰.۰۰۱	۵۴	۳,۳۷۹	۳,۴۴	قبول	سوال ۳۲
۰.۶۱	۱,۰۷	۰.۸۳۶	۰.۰۰۰	۵۴	۷,۲۵۰	۳,۸۴	قبول	سوال ۳۳
۱,۰۳	۱,۴۴	۱,۲۳۶	۰.۰۰۰	۵۴	۱۱,۹۲۵	۴,۲۴	قبول	سوال ۳۴
۱,۰۷	۱,۴۴	۱,۲۵۵	۰.۰۰۰	۵۴	۱۳,۸۳۱	۴,۲۵	قبول	سوال ۳۵

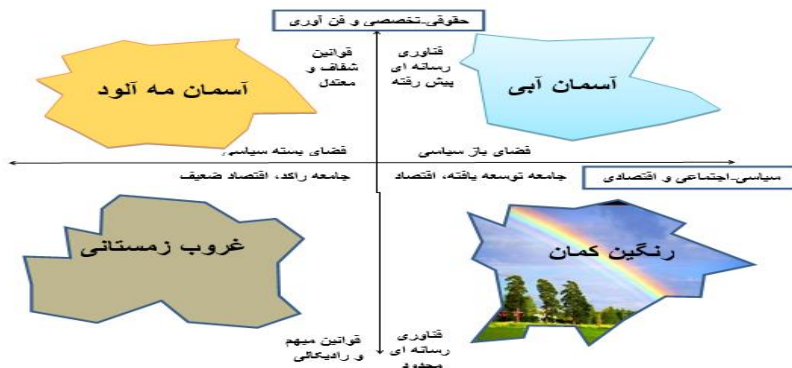
با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون تک نمونه ای متغیر های عوامل تخصصی-فن آوری می توان گفت فرض H_1 متغیر های ۲۸ و ۳۲ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ قابل قبول می باشد. همچنین با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون تک نمونه ای شاخص های عوامل تخصصی-فن آوری می توان گفت فرض H_0 متغیر های ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ قابل قبول است. در حوزه تخصصی-فن آوری می توان نتیجه گرفت که انتشار، تحلیل و تفسیر اطلاعات توسط رسانه ها متناسب با خواست مالکیت های غیر مستقل برآزادی اطلاعات مؤثر خواهد بود. افزایش مهارت، تخصص در جمع آوری اطلاعات، تقید به اخلاق حرفه ای روزنامه نگاری و استفاده از تکنولوژی های نوین ارتباطی در تحقق آزادی اطلاعات تأثیر گذار خواهد بود. بنابراین با توجه به اطلاعات جمع آوری شده در این حوزه می توان نتیجه گرفت که با افزایش سطح آگاهی های جامعه، شاهد رشد خبرنگاران بصیر و توسعه گرا خواهیم بود. همچنین روند استفاده از تکنولوژی های ارتباطی در رسانه ها و افزایش مهارت و تخصص در جمع آوری اطلاعات روزنامه نگاران رو به گسترش است. به منظور بررسی عوامل اثرگذار بر آزادی اطلاعات از آزمون فریدمن استفاده می شود: جدول زیر رتبه میانگین نشان می دهد.

عوامل	رتبه میانگین
عوامل اجتماعی-اقتصادی	۳/۱۶
عوامل تخصصی-فن آوری	۲/۹۴
عوامل حقوقی	۱/۹۶
عوامل سیاسی	۱/۹۴

عوامل اجتماعی-اقتصادی با مقدار ۳/۱۶ و عوامل تخصصی-فن آوری با مقدار ۲/۹۴ دارای بهترین رتبه و عوامل سیاسی با مقدار ۱/۹۴ دارای کمترین رتبه می باشد.

سناریوهای متصور برای آزادی اطلاعات در مطبوعات

با توجه به مباحث قبلی و نتایج تحقیق می توان فضای سناریوهای آینده را ترسیم و براساس نتایج پیمایش شده، سناریوهای محتمل را شناسایی نمود. برای نگارش سناریوهای احتمالی، از تقاطع دوجه دو متغیرهای استخراج شده بهره برده و با در نظر گرفتن وضعیت مطلوب و نامطلوب در هر یک از ابعاد به تدوین سناریوها می پردازیم. با توجه به عدم قطعیت های احتمالی در دوجه سیاسی-اقتصادی، اجتماعی و حقوقی-تخصصی، فناوری و روندهای متصور در دوجه مطلوب و نامطلوب، می توان چهار سناریو تدوین کرد. شایان ذکر است مطالعات میدانی تحقیق حاضر در ماه های پایانی دولت دهم صورت گرفته است و یافته های حاضر مربوط به وضعیت پیشین می باشد. محتمل است فضای باز رسانه ای موجود در دولت یازدهم، تأثیرات قابل ملاحظه ای بر پیشران ها و روندهای مورد بررسی در آینده خواهند گذاشت و بی تردید سناریوهای پیش رو ممکن است در آینده ای نه چندان دور با تغییرات جدی مواجه گردند.

الف) سناریو آسمان آبی

در سناریوی شماره ۱ (قسمت بالا-راست نمودار)، آسمان آبی، کنایه از فضایی باز و روشن است. در این سناریو، فضای سیاسی باز، جامعه توسعه یافته، اقتصاد قدرتمند، فناوری رسانه ای پیشرفته و قوانین حقوقی شفاف و معتدل است. به عبارتی، دولت به آزادی اطلاعات، به عنوان یک اصل مترقی می نگرد و ضمن پذیرش هزینه های آن، سیاست رسانه ای انقباضی خود را تمرکز کمتری می بخشد. تنوع رسانه ها گسترش یافته، امنیت شغلی و اقتصادی خبرنگاران تأمین شده و با کاهش روند وابستگی رسانه ها به منابع قدرت و ثروت، افزایش آزادی بیان و اندیشه پیشرفت بیشتری می کند. قوانین شفاف سبب می گردد تا تفسیر سلیقه ای از قانون مطبوعات صورت نگیرد. با افزایش مهارت و تخصص جمع آوری اطلاعات و شم روزنامه نگاری، روند انتشار و تحلیل و تفسیر اطلاعات متناسب با خواست مالکیت های مستقل افزایش می یابد که خود باعث برخورداری جامعه از اطلاعات طبقه بندی شده و منظم است. تمامی موارد، به همراه گسترش استفاده از تکنولوژی های ارتباطی نوین سبب می گردد تا اطلاعات هرچه سریع تر انتشار یافته و در اختیار طیف گسترده است.

ب) سناریو آسمان مه آلود

در سناریوی شماره ۲ (قسمت بالا-چپ نمودار)، فناوری رسانه ای پیشرفته و قوانین حقوقی شفاف است اما اقتصاد تضعیف شده و فضای سیاسی جامعه بسته می باشد. در این سناریو، قوه قضائیه قوانینی شفاف و معتدل دارد لذا تفسیر سلیقه ای از قانون مطبوعات امکان پذیر نمی باشد. وجود یک نظام ارتباطی مدون و مکتوب بومی از دیگر شاخص های این سناریو است. در بعد تکنولوژیکی و فناوری روز، شاهد افزایش سطح آگاهی های جامعه و رشد خبرنگاران آگاه، بصیر و توسعه گرا خواهیم بود که قادرند اطلاعات را بدون توجه به خواست مالکیت های وابسته یا غیر مستقل انتشار، تحلیل و تفسیر نمایند. در بعد اجتماعی، با توجه به فضای بسته سیاسی، از تنوع رسانه ها در مطبوعات کاسته شده، و این امر خود باعث محدود نمودن توسعه یافتگی جامعه خواهد شد که آگاهی شهروندان را از تعریف آزادی اطلاعات کاهش می دهد. در بعد اقتصادی و در فضای بسته سیاسی، جهت کنترل خبرنگاران، قوانین تنبیهی سخت تری اعمال و امنیت شغلی آن ها را متزلزل و ناپایدار خواهد نمود و مطبوعات بیشتر و بیشتر به منابع قدرت و ثروت وابسته می شوند.

ج) سناریو رنگین کمان

در سناریوی شماره ۳ (قسمت پایین-راست نمودار)، فضای سیاسی باز، جامعه توسعه یافته، اقتصاد قدرتمند، فناوری رسانه ای محدود و قوانین حقوقی مبهم و رادیکالی است. در این سناریو، سیاست رسانه ای دولت، تمرکز کمتری داشته و جامعه در معرض رشد و توسعه ی آزادی اطلاعات قرار می گیرد. با

توجه به این نگرش، دولت به اسرارگرایی و کتمان گرایی اعتقادی نداشته و محدودیتی جهت انتشار اطلاعات ندارد. در بعد اجتماعی، تنوع رسانه ها با هدف توسعه یافتگی جامعه افزایش می یابد. شهروندان آگاهی بیشتری از تعریف آزادی اطلاعات و اجزاء و مختصات آن دارند و این موضوع سبب می گردد تا درک بیشتری از نتایج و پیامدهای آزادی اطلاعات داشته باشند. در بعد اقتصادی و با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی دولت، امنیت شغلی و اقتصادی خبرنگاران افزایش یافته و با رشد اقتصادی اقشار گوناگون جامعه، وابستگی مالی رسانه ها به منابع قدرت و ثروت کمتر می شود. در بعد حقوقی، روند محدودسازی حق جستجو و انتشار آزادانه اطلاعات، عدم افشای منابع خبری و حق آزادی بیان و قلم را خواهیم داشت. با توجه به قوانین سخت گیرانه و افراطی، محدودیت ها تشدید شده و از آن جایی که قوانین مبهم هستند از شفافیت کافی برخوردار نیستند هر کس قادر خواهد بود تفسیری سلیقه ای از قانون مطبوعات به عمل آورد. در بعد تخصصی و فناوری، با توجه به فقدان وجود خبرنگاران بصیر، آگاه و توسعه گرا، شاهد کاهش سطح آگاهی های اجتماعی خواهیم بود. با اعمال قوانین افراطی و تفسیر سلیقه ای، خبرنگاران ماهر و متخصص هر چه بیشتر از فضای رسانه ها دور شده و شاهد کاهش سطح مهارت و تخصص جمع آوری اطلاعات و شم روزنامه نگاری خواهیم بود.

د) سناریو غروب زمستانی

در سناریوی شماره ۴ (قسمت پایین-چپ نمودار)، فضای سیاسی بسته، اقتصاد تضعیف شده، قوانین حقوقی مبهم و رادیکالی، فناوری رسانه ای محدود و جامعه در رکود به سر می برد.

رسانه ها به صورت متمرکز در اختیار دولت بوده و جامعه در معرض آزادی اطلاعات محدودتری قرار می گیرد. سیاست رسانه ای دولت با توجیه حفظ شرایط سیاسی و امنیت ملی به سمت اسرارگرایی و کتمان گرایی سوق می یابد و رویکرد دولت در جهت محدودسازی انتشار اطلاعات می باشد. در چنین فضای بسته ای، مطبوعات وابستگی بیشتری به تعلقات حزبی، گروهی و گرایش های سیاسی خواهند یافت. در بعد اجتماعی و فرهنگی، با انحصاری تر شدن مالکیت و مدیریت مطبوعات، دادن آگاهی، ایجاد نگرش و ترویج تغییر رفتار در اختیار شهروندان و نهادهای حکومتی کانالیزه می شود.

در بعد اقتصادی، با تداوم وضع قوانین مجازاتی سخت تر، امنیت شغلی و اقتصادی خبرنگاران کاهش می یابد و رسانه ها بیشتر و بیشتر به منابع قدرت و ثروت وابسته می شوند. در بعد حقوقی، هر چند رسانه ها به لحاظ تعداد تکثر می یابند، اما با مدیریت و مالکیت آن ها به صورت انحصاری و شبه انحصاری در اختیار دولت و یا سازمان های وابسته حکومتی قرار می گیرند که این خود روند محدودسازی حق جستجو و انتشار آزادانه اطلاعات، عدم افشای منابع خبری و حق آزادی بیان و قلم را تشدید خواهد نمود. در بعد تخصصی و فناوری، استفاده از تکنولوژی های ارتباطی نوین و رسانه ها محدود گشته و انتشار آزادانه

اطلاعات را با مشکل رو به رو خواهد ساخت. در این باتلاق، شاهد افول و نابودی تدریجی خبرنگاران آگاه، بصیر و توسعه‌گرا خواهیم بود که خود سبب می‌گردد روند انتشار و تحلیل و تفسیر اطلاعات متناسب با خواست مالکیت‌های غیر مستقل دیکته شود. با نابودی و کم‌رنگ شدن حضور متخصصین، مهارت و تخصص جمع‌آوری اطلاعات و شم‌خبرنگاری کاهش می‌یابد.

نتیجه‌گیری:

این حقیقت همچنان پابرجاست که آینده غیر قابل پیش‌بینی است ولی با این وجود می‌توان پاره‌ای از تحولات آینده را پیش‌بینی کرد و درباره گزینه‌های آینده هم فکر کرد. از این رو، امکاناتی وجود دارد که خود را برای آینده آماده کنیم (البته به طور محدود) یا تلاش کنیم که به صورت فعال آینده را شکل دهیم.

از منظر سناریوها، جمع‌بندی نظرات خبرگان نشان می‌دهد که سناریوهای محتمل، به نحوی به سمت سناریو آسمان غبارآلود گرایش دارد. البته بدبینانه‌ترین حالت مطابق شکل درسناریو غروب زمستانی، قرار دارد و خوش‌بینانه‌ترین حالت نیز در سناریو آسمان آبی‌واقع می‌شود.

همان‌گونه که نتایج تحقیق نشان می‌دهد، درسناریوی محتمل، وضعیت حقوقی-تخصصی، فناوری در حد مطلوب بوده، فناوری رسانه‌ای پیشرفته و قوانین شفاف و معتدل است. از سوی دیگر، دربعد سیاسی-اجتماعی، اقتصادی با فضای بسته سیاسی و ضعف اقتصادی رو به رو هستیم. آنچه مسلم است سناریوهای پیش‌بینی شده از روندهای موجود و نظرات خبرگان استحصاء شده و نمی‌توان قطعیتی برای آن‌ها متصور بود. ایران برای مقابله با سناریوهای مختلف، ظرفیت‌های فراوانی دارد که باید در تقویت و حفظ آن کوشش نموده و هوشمندانه از آن استفاده کند.

پیشنهادات

۱- لازم است دولت به آزادی اطلاعات به عنوان یک ضرورت نگریشده و در عمل به توسعه‌ی صحیح آن کمک کند.

۲- ضروری است دولت بستری را فراهم کند تا رسانه‌های مستقل رشد نمایند.

۳- قوه قضاییه و دولت بایستی حقوق اولیه‌ی اصحاب رسانه را به رسمیت شناخته و به آن احترام گذارند. خبرنگاران بایستی از حق ایجاد، عضویت و فعالیت در تشکل‌های صنفی برخوردار باشند.

۴- بازنگری و تدوین یک نظام ارتباطی مدون و مکتوب سازگار با نیازهای روز جامعه و کشور.

- ۵- دولت باید به گونه ای برنامه ریزی نماید تا بستر ظهور و رشد مطبوعات متنوع مهیا شود.
- ۶- بهتر است دولت زمینه های لازم برای افزایش سطح آگاهی شهروندان را فراهم سازد تا شناخت کافی از آزادی اطلاعات حاصل شود. این کار با برگزاری سمینارها، برنامه های رادیویی و تلویزیونی، چاپ کتاب و پرداختن به آن در دانشگاه ها حتی به عنوان جزئی از واحدهای درسی میسر می شود.
- ۷- خبرنگاران و اصحاب رسانه باید از امنیت شغلی و اقتصادی مناسب بهره مند گردند و تحت پوشش بیمه ای خاص قرار گیرند تا بی دلهره از آینده خود به فعالیت پردازند.
- ۸- ضروری است دولت به تربیت خبرنگاران متخصص و متعهد همت گمارد تا سلول های تشکیل دهنده جامعه رسانه ای سالم و توانا باشند.

- آقایی، علی اکبر. مطبوعات و امنیت ملی، مجموعه مقالات همایش رسانه ها و ثبات سیاسی-اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات پژوهشگاه مطالعات راهبردی.
- اسلامی، محمد تقی و دبیری، احمد و علیزاده، مهدی. اخلاق کاربردی، قم: پژوهشگاه علم و فرهنگ اسلامی استراوس، انسلم و کربین، جولیت؛ (۱۳۹۰)، مبانی پژوهش کیفی؛ فنون و مراحل تولید نظریه زمینه ای، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی، فصل هشتم
- الوانی، مهدی؛ آذر، عادل؛ دانایی فرد، حسن؛ (۱۳۸۳)، روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت، تهران. انصاری، باقر؛ (۱۳۹۲)، ایران در آغاز راه آزادی اطلاعات است، برگرفته شده از تارنمای مؤسسه <http://www.sdil.ac.ir> مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، انصاری، باقر؛ (۱۳۸۷)، آزادی اطلاعات، تهران: نشر دادگستر، صفحات ۲۶ تا ۴۴ و ۶۹ تا ۷۴.
- انصاری، باقر؛ (۱۳۹۱)، حقوق رسانه، تهران: انتشارات سمت، صفحات ۳۹-۷۵-۷۷-۷۸.
- آذر، عادل؛ مومنی، منصور؛ (۱۳۸۵)، آمار و کاربرد آن در مدیریت (تحلیل آماری). تهران: انتشارات سمت، جلد دوم.
- تهرانیان، مجید؛ (۱۳۵۳)، بررسی نقش رسانه های گروهی در آینده توسعه ملی ایران با تأکید بر نقش ویژه سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران.
- خاکی، غلامرضا؛ (۱۳۸۶)، روش تحقیق در مدیریت، تهران: مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- خانلو، نگین؛ (۱۳۹۰) آینده پژوهی پاسخگویی سازمان های غیر دولتی: ثمن های حوزه سلامت و بهداشت، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حسابداری و مدیریت.
- دلاور، علی؛ (۱۳۸۳)، روش های تحقیق پیشرفته، تهران: واحد علوم تحقیقات.
- کاویانی، حامد؛ (۹۱/۹/۱)، حق دسترسی آزاد به اطلاعات، روزنامه اعتماد، شماره ۲۵۰۰، صفحه ۹.
- کلانتری، خلیل؛ (۱۳۸۸)، مدل سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی (با برنامه LISREL - SIMPLIS صفا). تهران: فرهنگ صفا.
- کلاین، پاول؛ (۱۳۸۱)، راهنمای آسان تحلیل عاملی، ترجمه محمد ولی علینی و سید محمد میر سندسی، تهران: دانشگاه امام حسین.
- کیا، علی اصغر. بررسی تطبیقی اخبار جنایی صفحه حوادث روزنامه های کشور، فصلنامه علمی- پژوهشی، شماره ۳۵، ۱۳۹۰
- <http://www.en.rsf.org> گزارشگران بدون مرز، قابل دسترسی در تارنما
- لیندگرن، ماتس؛ باند هولد، هانس؛ (۱۳۹۰)، طراحی سناریو؛ پیوند بین آینده و راهبرد، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، صفحات ۲۱-۲۲-۳۸-۳۷-۷۵.
- معمد نژاد، دکتر کاظم؛ (۱۳۸۸)، ارتباطات در جهان معاصر؛ تحول اندیشه ها، نهادها و عملکردهای ارتباطی، تهران: نشر شهر تهران، صفحات ۶۰ تا ۶۱.
- معمد نژاد، کاظم؛ معمذ نژاد، رویا؛ (۱۳۸۸)، حقوق ارتباطات، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه، چاپ دوم، صفحات ۱۶۶ تا ۱۷۰ و ۱۷۴ و ۳۵۹-۳۶۰.
- معمد نژاد، کاظم؛ (۱۳۸۴)، جامعه اطلاعاتی: اندیشه های بنیادی، دیدگاه های انتقادی و چشم اندازهای جهانی، تهران: مرکز پژوهش های ارتباطات، صفحه ۱۱۹.
- معمد نژاد، کاظم؛ (۱۳۹۰)، وسایل ارتباط جمعی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۰ چاپ هشتم، صفحات ۱ تا ۱۳ و ۱ تا ۳.
- مک ناب، دیوید ای؛ (۱۳۹۰)، روش های تحقیق کمی و کیفی (مدیریت دولتی و سازمان های غیرانتفاعی)، ترجمه واعظی و آز مندیان، انتشارات صفار: تهران.
- تهران: کتاب نو. SPSS مومنی، منصور؛ (۱۳۸۹)، تحلیل های آماری با استفاده از
- مهدی زاده، سید محمد (۱۳۸۹)؛ نظریه های رسانه: اندیشه های رایج و دیدگاه های انتقادی، تهران: انتشارات همشهری، صفحات ۱۲-۴۴-۵۱-۶۵.

نیوری زاده، بهنام؛ (۱۳۸۸)، آینده پژوهی؛ مفاهیم، روش‌ها. مجموعه مقالات. تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، صفحات ۱۰۴-۱۱۵-۱۴۶-۱۴۲.

نمک دوست تهرانی، حسن؛ (۱۳۸۳)، مطالعه حق دسترسی آزادانه به اطلاعات و نقش آن در پیشبرد دموکراسی، رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی، قابل دسترسی در <http://www.mfoi.net>

وان لون، منو؛ (۱۳۸۹)، دور نمای جهانی رسانه‌ها: ۴ سناریو در افق ۲۰۱۵، تهران: انتشارات هنر رسانه اوردی بهشت.

ویژه، محمد رضا؛ (۱۳۹۰) تحلیلی بر قانون "انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات"، در پرتو اصول کلی حاکم بر دسترسی به اطلاعات، فصلنامه علمی-پژوهشی، شماره ۳۵.

Kelly, R & Sir, L & Ratcliffe, J. ۲۰۰۴, Future Thinking to Achieve Sustainable Development at Local Level in Ireland.

Mendel, Toby. Freedom of Information as an Internationally Protected Human Ringland, G. ۱۹۹۸, Scenario Planning: Managing for the Future, John Wiley & Sons, Chichester.